

נייר עמדה

המאבק בתופעת הביוש הפומבי ('שיימינג')

מבוא¹

אופנים מגוונים של פגיעה בזולת – כגון: השמצה, ביוש, לשון הרע ועוד – קיימים היו מאז ומעולם; אולם בעוד בעבר היקף הפגיעה היה מצומצם וכלל את מעגל המכרים הקרוב של הנפגע, כיום מדובר בתופעה רחבת היקף. כלים טכנולוגיים מגוונים ואופיין המיידי והזמין של הרשתות חברתיות מעצימים את הפגיעה עד לממדים מפלצתיים ממש. ביוש פומבי מסוג זה מכונה כיום "שיימינג" (Shaming), ותפוצתו עצומה וכמעט חסרת גבולות: באבחת מקש, אלפי גולשים יכולים לצפות באמירות פוגעניות, בסרטונים מביכים, ובתמונות אישיות; הסרת הדברים מהמרשתת אינה פשוטה, אורכת זמן רב ולא תמיד מצליחה. הקושי גדול יותר כשמדובר בפוגע אנונימי או במתחזה.

תופעה זו קיימת כיום בכל המרחבים החברתיים ובכל הגילים: מבוגרים ובני נוער משתמשים באמצעים הטכנולוגיים כדי להעליב את חבריהם לעבודה או לכיתה ולפגוע בהם, להפיץ סרטונים ותמונות שיגרמו להשפלה ומבוכה, ליזום חרם ועוד.² מילים, תמונות וסרטונים המופצים ברחבי הרשת וחוקקים בה לנצח עלולים ליצור נזקים גדולים מאוד: כלכליים (עד כדי איבוד מקום עבודה או סגירת עסק, ועוד) ונפשיים (השפלה, ניכור, תסכול וחוסר אונים). די אם נציין כי אירעו גם לאימעת מקרי התאבדות בעקבות "שיימינג". אכן, "מָתָּה וְחַיִּים בִּיד לְשׁוֹן" (משלי יח, כא) ובלשון העם: "מילים יכולות להרוג".

המבט היהודי

1. איסור הלבנת פנים ברבים – ביושו של אדם ברבים נקרא בהלכה 'הלבנת פנים ברבים', והוא נאסר באופן חמור ביותר, עד שנאמר על המלבין פני חברו ברבים ש"אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא" (אבות ג,יא). בתלמוד הבבלי אף הושוותה הלבנת פנים לרצח ממש (בבא מציעא נח ע"ב), וכך אמרו גם חכמים: "נח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים" (ברכות מג ע"ב).³ הסיבה לחומרתו של האיסור תוארה בספר החינוך (מצווה רמ): "לפי שהבושת צער גדול לבריות, אין גדול ממנו" וביתר ביאור בלשון הראי"ה קוק: "ובנפול כבוד חברו ברבים, כבר הוא אבוד מדרגתו וערך חייו" (עין אי"ה, ברכות, עמ' 191).

2. ביוש אנונימי – חומרה יתרה שמורה לביוש הנעשה על ידי מבייש המסתתר מאחורי מעטה של אנונימיות. באופן זה, המבייש נותר חסוי, ואילו המתבייש סופג את הביזיונות מבלי שיש בידו היכולת להגן על עצמו ועל שמו הטוב. על מביישים מעין אלו כתבה התורה: "ארור מכה רעהו בסתר" (דברים כז, כז).⁴

3. העונש על ביוש – מסורת יש בידינו מן הגאונים, כי אף שהמבייש את חברו בדיבור אינו נדרש לשלם לו ממון על עצם הבושה, מכל מקום "מנדים אותו עד שיפייסנו כראוי לפי כבודו".⁵ עונש זה חמור למעשה מעונש הבושה הניתן למי שחבלו בו בפועל, "דאין דבר גדול כלשון הרע ודבה שאדם מוציא על חברו".⁶ הרמב"ם הוסיף כי ניתן להטיל עונשים אחרים על המבייש וכי "יש לבית דין לגזור בדבר בכל מקום ובכל זמן כמו שיראו" (משנה תורה, הלכות חובל ומזיק, פרק ג, הלכה ה), כיוון שהביוש "עון גדול הוא, ואינו מחרף ומגדף לעם ומביישן אלא רשע שוטה, ואמרו חכמים הראשונים שכל המלבין פני אדם כשר מישראל ברבים אין לו חלק לעולם הבא" (שם, הלכה ז). דברים אלה מקבלים משנה תוקף נוכח היקף הביזוי ברשתות החברתיות והתמשכותו. לאחרונה אף קבע אחד מן הרבנים כי "פרסום מבזה בתפוצה רחבה ברשת האינטרנט מחייב פסיקת פיצוי כספי גבוה יותר מהנהוג בביוש 'מסורתי'".⁷

4. כבוד הברות דוחה איסורי דרבנן – חכמינו ראו בשמירה על כבודם של הבריות יסוד כה חשוב, עד שבמקרים מסוימים דחו בגינו מצוות (או איסורים) שיסודם בדברי חכמים.⁸ למשל, יש מן הפוסקים שהתירו לתפור פצע בשבת, אף שהדבר כרוך באיסור דרבנן, אם מדובר בפצע הנמצא במקום גלוי ואיתפירתו בשבת תיצור בעתיד צלקת מכוערת המביאה עמה בושה.⁹ יש מן הפוסקים שדנו בשאלה האם מותר לחלל את השבת על מנת לעצור את "מי שרודף אחר חברו לבזותו ולהלבין פניו ברבים בעלילות של שקרים וכזבים".¹⁰ אומנם, מסקנת הדיון היא שאין לחלל את השבת במקרה כזה; אך עצם הדיון מורה על החשיבות הגדולה שייחסו חכמינו למניעת ביוש.

5. תקנות לשמירת כבודם של בני אדם – חכמינו לא הסתפקו בהיתרים שנועדו למניעת ביוש, אלא אף הוסיפו ותיקנו תקנות שמטרתן היא שמירה על כבוד הבריות. רבן שמעון בן גמליאל העיד כי "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלם יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לביש את מי שאין לו" (משנה, תענית ד, ח). בתלמוד נאמר: "מפני מה תקנו תפלה בלחש? כדי שלא לבייש את עוברי עבירה" (סוטה לב ע"ב). אף בתקופות מאוחרות יותר עמלו חכמים לתקן תקנות שעניינן מניעת בושה וביזוי. למשל, אחת התקנות המיוחסות לרבנו גרשום מאור הגולה עוסקת בהטלת חרם על המבייש חתן וכלה הבאים בקשרי שידוכין ומזכיר כי אחד מבני משפחתם המיר את דתו.¹¹

6. חובתה של החברה לשמור על כבוד הבריות – כפי שראינו לעיל, הפוסקים הטילו על בית הדין ועל נבחרי הציבור את האחריות לכך שבני החברה לא יבזו זה את זה – הן על ידי קנסות ועונשים, הן על ידי תקנות וגזירות. כיוצא בזה כתב הרמב"ם שלימד כי על המלך לחוס "על כבוד קטן שבקטנים" (משנה תורה, הלכות מלכים, פרק ב, הלכה ו), ולמעשה זהו חלק מתפקידו של השלטון "למלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים" (שם, פרק ד, הלכה י).

לאור האמור, רבני 'צהר' קוראים לשלטון להחמיר את הענישה ולתקן חוקים מיוחדים על מנת לעצור את תופעת הביוש ברשת האינטרנט ובמקומות אחרים.

¹ המבוא מבוסס על מאמרו של הרב יהודה זולדן 'הלבנת פנים: ביוש ברשתות החברתיות' (שיימינג'), תחומין, לז' (תשע"ז), עמ' 294–306 (זמין לעיון באתר צהר). בכתובת נייר העמדה נעזרנו רבות במאמר זה, וכן במאמרו של הרב יובל שרלו, "שיימינג": הדרכה הלכתית מקוצרת", המצוי גם הוא באתר צהר.

- ² ישנם מקרים שבהם הביוש הפומבי נועד להשיג מטרות הנתפסות בדרך כלל כחיוביות, כגון אזהרת הציבור מפני שירות גרוע בעסק מסוים, חשיפה של שחיתות או נזילות, וכן כפייה של נורמות התנהגות חברתיות. במקרים אלה יש לבחון את האזיון בין התועלת המקווה לבין הנזק הוודאי שייגרם. ראו בעניין זה במאמרו של הרב שרלו (לעיל בהערה הקודמת).
- ³ הפוסקים דנו באריכות האם יש לראות קביעה זו כמחייבת מבחינה מעשית ואכן יש למסור את הנפש ולא לבייש את הזולת, או שמא מדובר בקביעה אגדתית-מוסרית בלבד. ראו במאמרו של הרב זולדן (לעיל הערה 1).
- ⁴ ואכן ה"חפץ חיים" כתב (שמירת הלשון, חלק א, שער הזכירה, פרק ד) שמפרסמי פשקווילים שנועדו לבזות בני אדם עוברים על איסור "ארור מכה רעהו בסתר".
- ⁵ לשון רב שרירא גאון המובאת בדברי הרא"ש, בבא קמא, פרק ח, סימן טו.
- ⁶ שם.
- ⁷ הרב שלמה גרינץ, 'דיני נזיקין בעידן המידע', תחומין, לה (תשע"ה), עמ' 448.
- ⁸ ברכות יט ע"ב. ישנן גם הלכות מן התורה שחכמים נימקו אותן כמבוססות על כבוד הבריות (לדוגמה, ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו, ופגע במת מצווה, הרי זה נטמא לאותו המת, שכן כבוד הבריות – בהקשר זה החשש שמא המת יהיה מוטל בביזיון ללא קבורה, ויסריח או יאכלוהו כלבים – דוחה את מצוות קורבן פסח ומילה). דין זה נידון באריכות ובהרחבה יתרה בספרי הפוסקים ואין כאן המקום להרחיב בכך; ראו אנציקלופדיה תלמודית, כרך כו, ערך 'כבוד הבריות', טור תעז ואילך.
- ⁹ נשמת אברהם, סימן שמ, ס"ק ז.
- ¹⁰ שו"ת מנחת שלמה, מהדורא קמא, סימן ז.
- ¹¹ ראו אביעד הכהן, "האיסור לבייש אדם וחובת השמירה על כבודו", פרשת השבוע, גיליון 273 (ויגש תשע"ז). זמין במרשתת.